

УДК 736.3(477.83/.86-22)“17/19”:001.82

**МЕТОДИКА КЛАСИФІКАЦІЇ СФРАГІСТИЧНИХ
ПАМ'ЯТОК (на прикладі сільських печаток Галичини
пізньомодерного періоду)**

Роман Голій

канд. іст. наук, науковий співробітник відділу наукових досліджень спеціальних видів документів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8149-2470>

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2023-15\(31\)-14](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2023-15(31)-14)

Окреслено теоретичні та практичні аспекти класифікації сфрагістичних пам'яток. На прикладі печаток, які зберігаються у відділі рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника та у відділі нумізматики Національного інституту ім. Осолінських у Вроцлаві, розкрито основні вузькоспеціальні поняття, що уможливають фахову інвентаризацію та науковий опис сфрагістичного матеріалу.

У сфрагістиці використовують такі способи класифікації печаток: за видом, за різьбою, за матеріалом, за типом зображення, за правовими функціями, за способом опечатування, за формою, за епохами, за власником. Причому кожен фахівець обирає ті підходи для класифікації сфрагістичного матеріалу, які відповідають тематиці та хронологічним межам дослідження.

Щоб унаочнити поняттєвий апарат, обрано сільські печатки Галичини кінця XVIII – початку XX ст. Це додатково актуалізує публікацію, оскільки згаданий сегмент сфрагістики малодосліджений і потребує спеціального розгляду. Водночас галицькі сільські печатки охоплюють різні типи та види, тому можуть широко ілюструвати методику класифікації сфрагістичних пам'яток.

© Голій Р., 2023

Відзначено такі типи печаток: агіографічні, гербові, гласні, емблематичні (символічні), з архітектурним мотивом, з довільним зображенням, написові.

Ключові слова: *сфрагістика (сигілографія), класифікація печаток, типи печаток, сільські печатки, печатки Галичини.*

Постановка проблеми. Сфрагістика (від грецьк. “σφραγῖς” – печатка) – допоміжна історична дисципліна, яка вивчає печатки. Сфрагістичні пам’ятки зберігаються у численних архівних, бібліотечних, музейних збірках та приватних колекціях. Вивчення, інвентаризація й опис печаток неможливий без їхньої фахової класифікації, яка охоплює вузькоспеціальні поняттєві категорії, а також низку методичних і практичних аспектів.

Аналіз основних досліджень та публікацій. У другій половині ХІХ ст. німецький історик Г. Гротефенд виокремив п’ять різних класифікацій печаток: 1) за способом прикріплення до документа; 2) за матеріалом; 3) за формою; 4) за відбитком; 5) за типом зображення. Тоді само Ф. Гогенлое-Вальденбург систематизував сфрагістичні пам’ятки, запропонувавши розрізняти такі типи печаток: 1) без зображення, написові; 2) з довільними зображеннями; 3) з портретами; 4) з гербами. Дослідник поділив їх на 19 підтипів. У 1980-х роках Т. Дідеріх опублікував низку праць, у яких розробив класифікацію сфрагістичних пам’яток за семантичним змістом. Історик поділив печатки на дві категорії – світські і церковні, – кожна з яких містила кільканадцять підгруп, відповідно до композиційних елементів, що розміщуються на пам’ятках [1, с. 142–143]. Класифікація Т. Дідеріха відіграла винятково важливу роль у розвитку сфрагістики та була врахована під час складання глосарія й означень міжнародних сфрагістичних словників.

У 1990 р. у Римі видано міжнародний сфрагістичний словник “Vocabulaire international de la sigillographie” [29]. Ця колективна праця містить пояснення вузькоспеціальних термінів і понять французькою мовою, а також переклад сфрагістичної термінології 12 мовами (англійською, іспанською, італійською, нідерландською, німецькою, норвезькою, польською, португальською, румунською, російською, угорською, шведською). Водночас у словнику чимало термінів не мали відповідників для усіх названих мов, тому його

практично використовувало лише вузьке коло сфрагістів, які могли читати французькі означення.

На початку ХХІ ст. чеські і словацькі дослідники ініціювали переклад означень франкомовного словника власними мовами. До проекту долучилися польські та угорські сфрагісти, які здійснили переклад, враховуючи особливості сфрагістичного матеріалу своїх країн. У 2016 р. спільне видання було опубліковане у Братиславі і стало помітною подією у розвитку сфрагістики, адже, крім названих чотирьох мов, якими подавали тлумачення гасел, словник долучив переклад термінології 14 мовами (зокрема білоруською, литовською, українською, яких не було у виданні 1990 р.) [30].

Водночас у Польщі в 2008–2018 роках працювала група дослідників для підготовки методичних вказівок щодо опрацювання сфрагістичних матеріалів, які зберігаються у фондах державних архівів. У 2012–2016 роках вони брали участь у перекладі згаданого багатомовного словника, а до 2018 р. далі працювали над методичними вказівками. Узагальнені результати роботи групи були опубліковані у 2020 р. [27, с. 13].

Українські дослідники неодноразово розглядали проблематику класифікації печаток [1; 4; 5], проте вітчизняна сфрагістика потребує подальшого опрацювання означеної тематики. Зокрема це актуально з огляду на фахові зарубіжні сфрагістичні праці, в яких, зрозуміло, не розкрито специфіку українських печаток.

Мета статті – проаналізувати основні методичні аспекти класифікації печаток. Для досягнення поставленої мети означено базові сфрагістичні категорії та унаочнено поняттєвий інструментарій на прикладі сільських печаток Галичини.

Методологія. Дослідження виконано на загальнонаукових та вузькоспеціальних сфрагістичних методологічних засадах. Для окреслення різних способів класифікації печаток використано методи аналізу, синтезу, типології, групування, сфрагістичної аналогії, а також порівняльно-сфрагістичний метод.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдяки різним способам класифікації можна повніше охарактеризувати історичний матеріал та розкрити його багатоаспектний джерелознавчий потенціал. У вузькоспеціальних сфрагістичних словниках використано такі способи класифікації печаток:

за видом (сфрагістичним джерелом): *толока* (*матриця*) [29, № 7; 30, № 7], *відбиток у документі* [29, № 8; 30, № 8], *відбиток без документа* (*відірваний відтиск*) [29, № 283; 30, № 283];

за різьбою (гравіюванням) [29, № 109; 30, № 109]: *толока з контррельєфом* (для сургучевої печатки), *толока з випуклим рельєфом* (*мокра печатка* [29, № 18; 30, № 18], *штемпель* [29, № 16; 30, № 16]);

за матеріалом (відбитком толоки) [29, № 154; 30, № 154]: *металева*, *сургучева*, *воскова*, *сажова*, *чорнильна* печатка тощо;

за типом зображення [29, № 193; 30, № 193]: *агіографічна* (зокрема *христологічна*, *марійна*) [29, № 220; 30, № 220], *гербова* (із зображенням герба) [29, № 224; 30, № 224], *гласна* (пов'язана з іменем чи назвою власника печатки) [29, № 228; 30, № 228], *девоційна* (тобто *молитовна*), *емблематична* (або *символічна*) [29, № 227; 30, № 227], з *архітектурним мотивом* (якщо йдеться про конкретну споруду, то розрізняють також підтип із *топографічним мотивом*) [29, № 222; 30, № 222], з *гербовими елементами* (тобто гербами чи гербовими фігурами, які є частиною більшого зображення), з *довільним зображенням* [29, № 232; 30, № 232], *зображенням корабля* (використовують також менш вдалий термін *корабельна*), *кінна* (тобто з вершником, виокремлюють кілька підтипів кінної печатки: *князівська*, *лицарська*, *мисливська*), *маєстатична* (із зображенням монарха), *піша* (зокрема *жіноча*, *князівська*, *церковна*), *погрудна*, *портретна*, *тронна*, *написова* печатка (тобто без зображення [29, № 200; 30, № 200], серед написових розрізняють підтипи: *ініціальна*, *монограмна*, *ономастична* [29, № 229; 30, № 229]).

за правовими функціями: *завіряльна* (підтверджує достовірність документа та надає йому юридичної сили) [29, № 4; 30, № 4], *охоронна* (забезпечує непорушність документа, листа) [29, № 5, 13; 30, № 5, 13], *розпізнавальна* (акредитує певну особу через документи органу державної влади або органу самоврядування) [29, № 6; 30, № 6], *замінна* (поставлена замість завіряльної печатки іншої установи через її відсутність чи недоступність) [29, № 33; 30, № 33] тощо.

Крім того, використовують і інші схеми класифікації печаток, відповідно до конкретних завдань сфрагістичного дослідження: за способом опечатування (привісна, прикладна); за формою (кругла, овальна, гостроовальна, трикутна, квадратна, прямокутна, багатокутна, багатопелюсткова, щитоподібна); за епохами (антична,

середньовічна, новочасна, новітня); за власником (органу державної влади, органу самоврядування, громадської організації, приватної особи, церковної інституції); за кольором відбитка; за мовою; за шрифтом; за мистецьким стилем; за формулюванням напису тощо.

Деякі вузькоспеціальні поняття потребують докладнішого коментованого пояснення. Отож пропонуємо розглянути категорії п'яти чи не найпоширеніших класифікацій, використовуючи як приклад сільські печатки Галичини, які зберігаються у відділі рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаніка та у відділі нумізматики Національного інституту ім. Оссолінських у Вроцлаві.

Класифікація печаток за видом охоплює унікальні і повторювальні сфрагістичні джерела. Унікальні сфрагістичні пам'ятки (Лл. 1–3) [22–24] – це прилади для опечатування (*толоки, матриці, штемпелі*); а повторювальні (Лл. 4–16) [6–18] – це результати опечатування (*відбитки у документах, відбитки без документів*).

Поняття «*толока*» і «*матриця*» є тотожними за змістом, їх використовують як синоніми [30, № 7]. Категорія «*штемпель*» у міжнародній термінології означає різновид матриці з випуклим рельєфом, відбиток якого ставиться безпосередньо на носія [30, № 16]. Особливістю цього різновиду толоки є більш сучасне датування та переважно відсутність зображення. Через ці особливості деякі дослідники вважають, що штемпелі не належать до предмета сфрагістики, а стосуються сфери документознавства [26, s. 181; 27, s. 34]. Зокрема на цьому зауважують польські сфрагісти, називаючи такі пам'ятки терміном “*parasigilla*” [25, c. 233; 26, s. 181; 27, s. 40, 67], проте це поняттєве нововведення поки що не стало загальнопоширеним у сфрагістиці (його послідовно використовують польські дослідники з 2009 р., проте у міжнародних словниках [29; 30] такого терміна немає).

До нашого часу *толок* українських печаток збереглося небагато. Найбільша їхня збірка в Україні міститься у Києві в Музеї Шереметьєвих. Значна кількість толок зберігається в історичних музеях Києва, Львова, Дніпра та інших міст. Водночас деякі толоки українських печаток опинилися за кордоном, зокрема у Кракові їх можна знайти у відділі рукописів Національного музею, у Вроцлаві – у відділі нумізматики Національного інституту імені Оссолінських [28, s. 180] тощо.

Поняття «відбитки у документах» [30, № 8] стосується печаток, які на момент сигіляції (опечатування) [30, № 62] мали певні юридичні властивості, тобто були одним із реквізитів документа [30, № 26]. Такі відбитки – одне з найбільш поширених сфрагістичних джерел – зберігаються переважно разом із документами, на яких вони поставлені.

Категорія «відбитки без документа» (або «відірвані відтиски» [30, № 283]) охоплює печатки, поставлені на носіїві, що не є документом (наприклад, на чистому аркуші паперу), або ж відрізані з документа. Такі пам'ятки переважно зберігаються у приватних збірках. Проте багато з них колекціонери чи їхні нащадки згодом також передають до державних закладів (наприклад, колекція О. Маркевича, подарована науковій бібліотеці Львівського національного університету ім. І. Франка, колекція М. Гумовського, передана до архівних і музейних установ у Варшаві, Вроцлаві, Кракові).

Нерідко біля відбитка, відрізаного з документа, колекціонер олівцем позначав рік документа чи абрєвіатуру установи, в якій він знайшов його. У такому випадку печатки все ж варто зараховувати до категорії «відбитки без документа», тому що вказану інформацію неможливо перевірити, тобто вона може бути недостовірною. Проте під час інвентаризації чи каталогізування таких відбитків потрібно якнайточніше зазначати зміст позначок колекціонера, бо вони можуть допомогти встановити установу, з якої походив документ, та його гіпотетичне датування.

Іноді серед видів сфрагістичних джерел виокремлюють також *графічні рисунки* та *фотографії*. Проте, на нашу думку, щодо таких джерел варто застосовувати класифікацію в межах трьох зазначених видів: толоки, відбитки у документах, відбитки без документа. Адже малюнок, репродукція, відлив або фото не є окремими видами печатки, а способами її копіювання, ілюстрування чи опублікування [30, № 319]. Водночас варто зазначити, що такі сфрагістичні матеріали (зокрема публікації у краєзнавчих дослідженнях, наукових збірниках, монографіях, часописах, каталогах та інших виданнях) можуть бути важливими для розкриття змісту печаток [30, № 10].

Класифікація печаток за різьбою (технічними особливостями виготовлення матриць) є важливою для визначення їхнього датування та характеристики мистецького рівня виконання толок.

Розрізняють два різновиди різьби печаток: *контррельєф* (Лл. 2, 3) та *випуклий рельєф* (Лл. 1).

Перший різновид був призначений для сургучевих і воскових відбитків, які мають барельєфні зображення і написи (Лл. 4). Однак на практиці печатки з контррельєфом використовували не лише для сургучу, воску, а й для сажі (Лл. 5), чорнила (Лл. 6). У таких випадках відбиток на паперовому носіїві легко розпізнати за характерним темним тлом та незабарвленим зображенням і написом.

Згодом почали виготовляти толоки з випуклим рельєфом (Лл. 1) для «мокрого відтиску» [30, № 18] та їхні пізніші різновиди: штемпелі, штампи. Відповідно, відбитки таких печаток мають незафарбоване тло та зафарбовані зображення і напис. Матеріалом відтисків випуклорельєфних печаток переважно є сажа (Лл. 7), чорнило (Лл. 8) чи інші мастильні речовини.

До XVIII ст. найчастіше використовували контррельєф, від кінця XIX ст. – переважно випуклий рельєф. Це дає змогу хронологізувати різні печатки одного власника (особи, установ, громади), особливо якщо не на всіх документах, які містять печатки, зазначена дата. Такий метод був неодноразово апробований у сфрагістичних дослідженнях. Наприклад, І. Сковчиляс, хронологізуючи печатки села Панівці (на Тернопільщині), найдавнішим назвав сажовий відбиток контррельєфної толоки (друга половина XIX ст.), а пізнішим – відбиток випуклорельєфної печатки початку XX ст. [20]. Так само печатки села Устя (на Тернопільщині): контррельєфні – раніші (1850–1860-ті роки), випуклорельєфні – пізніші (кінець XIX ст.) [21].

Класифікація печаток за матеріалом відбитка є важливою під час встановлення датування сфрагістичної пам'ятки. Так, печатки княжих часів переважно *металеві* (зокрема свинцеві булли і плумби). *Сургучеві* та *воскові* печатки з'явилися у XIV ст. [19, с. 50] і набули поширення у XVI ст. Їхні матриці переважно були з металу (міді, срібла, золота) або каменю [5, с. 42–43]. У XVIII ст. в Європі з'явилися толоки, виготовлені з гуми (на дерев'яній основі-ручці), відомі раніше у Китаї та Середній Азії. Для відтиснення печаток з таких толок використовували мастильні матеріали (зокрема сажу та чорнило), які були дешевшими, ніж сургуч і віск. Відтак наприкінці XVIII ст. – на початку XX ст. стали поширеними *сажові* та *чорнильні* відбитки, але сургуч і віск повністю не вийшли з ужитку до кінця XIX ст. Зокрема, в Україні впродовж пізньомодерного періоду

відбувся поступовий перехід від воскових і сургучевих (Лл. 4) до сажових (Лл. 5, 7) і чорнильних (Лл. 6, 8) печаток. Причому сажу і чорнило використовували як матеріал і для контррельєфних, і для випуклорельєфних печаток.

Сажові і чорнильні відбитки бувають дуже схожими за кольором, насиченістю, читабельністю. Розрізнити їх можна кількома способами: через проступання печатки на звороті аркуша (сажова не проступає, чорнильна – іноді), через стирання відбитка (сажовий може залишати слід від дотику навіть через століття, а чорнильний не стирається після висихання).

Класифікація типів печаток (або **типологія печаток**) докладно розроблена у міжнародних спеціалізованих словниках та у працях вітчизняних істориків. Проте у кожному сфрагістичному дослідженні типологія може мати певні особливості, залежно від зібраного матеріалу та від теми, яку обрав історик.

Одним із найдавніших є *агіографічний тип* – зображення святих, ангелів, сюжетів Святого Письма чи життя святих, а також релігійні символи. Як підтипи агіографічної печатки виокремлюють також *христологічну* [30, № 220a] і *марійну* [30, № 220b] печатки. Цей тип був характерний для парафіяльної сфрагістики. Зокрема його часто використовували на печатках греко-католицьких громад Галичини [2, с. 336–337]. Ймовірно, з парафіяльної сфрагістики агіографічний тип поширився і на сфрагістику органів місцевого самоврядування (Лл. 9).

Гербовий тип домінував в українській (руській) сфрагістиці від середини XIV до кінця XVIII ст. [5, с. 16]. До цього типу належать печатки, які містять герб, елемент герба чи гербову фігуру у щиті або без нього [30, № 224] (якщо фігура зображена не у щиті, то вважається, що функцію щита виконує саме поле печатки [27, с. 60]). Наприклад, до гербового типу можна зараховувати печатки із зображеннями, узятими з гербів держав, адміністративних одиниць, історичних територій, земель, шляхетських родин. Зокрема до цього типу належать сільські печатки: з Руським левом – гербовою фігурою Галицького князівства та відтак Руського воєводства (Лл. 10); з гербом Королівства Галичини і Лодомерії (Лл. 11), зі шляхетським гербом (Лл. 4) тощо.

Як зазначено, печатка гербового типу може містити не цілий герб, а певний його елемент, навіть без щита [30, № 224]. Але варто бути

обережним під час типології печаток із сюжетними зображеннями, адже не кожне таке зображення походить від герба. Наприклад, сільські громади Галичини зазвичай не мали гербів у пізньомодерний період, а зображення на їхніх печатках (знаряддя праці, господарський чи побутовий сюжет, символічна постать) можна вважати емблемами сіл (Лл. 5, 6, 8), а не гербами, гербовими фігурами чи елементами гербів.

Однак це не означає, що емблему із сільської печатки чи її елемент не можна використати сьогодні для герба тієї самої громади. Навпаки, саме таким є шлях багатьох сучасних сільських гербів Галичини. Це звичний процес розвитку муніципальної символіки: від емблеми до герба [3, с. 411–412]. Проте давня печатка, зображення з якої було взято для сучасної геральдичної творчості, все ж не належить до гербового типу, якщо у час функціонування тієї печатки герба ще не було.

Також окремим типом вважається *гласна* печатка, тобто печатка, зображення якої вказує на ім'я чи назву власника. Причому таке зображення може бути прямо не пов'язане з цим власником, а виконувати роль певного ребуса – у графічний спосіб передавати відповідну назву (Лл. 12). Тому основною ознакою гласних печаток є суголосність зображеного об'єкта з іменем (назвою) власника [27, с. 59]. Водночас такі об'єкти можуть додавати печатці певний світоглядний, символічний чи господарський зміст.

На межі XVIII і XIX ст. у сфрагістиці набувають поширення негеральдичні зображення. Особливо це було характерним для печаток, не пов'язаних із шляхтою [27, с. 39]. Наприклад, у сільській сфрагістиці Галичини чи не найчастіше у той час використовували *емблематичні* та *написові* печатки.

Емблематичний тип має печатка із зображенням, яке пов'язане з власником толоки (відображає його господарський, професійний, функціональний, соціальний статус) або ж містить певний символічний зміст (сфрагісти цей тип називають також *символічним* [27, с. 59]), але не пов'язане з назвою чи гербом власника печатки. У цьому контексті варто зауважити, що, наприклад, зображення піших (Лл. 13) чи кінних (Лл. 14) людських постатей на сільських печатках не є підставою класифікувати такі печатки як *піші* чи *кінні* [30, № 215]. Адже сільська сфрагістика переважно містить зображення не конкретних власників печаток, а символічні постаті, тоді

як кінні (князівські, лицарські, мисливські), масстатичні, піші (жіночі, князівські, церковні), погрудні, портретні та тронні печатки зображають конкретних власників.

Печатка з *архітектурним (топографічним) мотивом* має зображення будівлі (храму, млина, брами, мосту, ратуші тощо) (Лл. 6) [30, № 222]. Найчастіше цей тип трапляється серед міської сфрагістики, оскільки з часів середньовіччя мурована брама чи вежа символізують міське самоврядування, зокрема магдебурзьке право.

Тип печатки з *довільним зображенням* містить простий чи складний знак або орнамент (декорований елемент, зірка, квітка, геометрична фігура тощо), який не пов'язаний із назвою чи діяльністю власника печатки (Лл. 2b, 15). Цей тип печатки з декором у вигляді рослин чи тварин називають також *фантазійним* [30, № 232] або *фантастичним* [27, s. 59].

Написовою вважається печатка, якщо на ній відсутнє зображення (Лл. 16), тобто в її полі є назва власника (такий підтип називають *ономастичною* печаткою), монограма (стилізована літера чи кілька поєднаних літер; *монограмна* печатка) або ініціали (композиційно не поєднані початкові літери назви власника; *ініціальна* печатка) [30, № 200].

До написових також належать печатки з орнаментом або навіть геральдичними елементами, якщо такі елементи мають тільки функцію декору [27, s. 134]. Деякі дослідники класифікують загалом усі печатки з довільним зображенням як написові, тобто не вважають декор зображенням. Така думка базується на твердженні, що довільне зображення не повинне впливати на типологію печатки (як, наприклад, наявність декору не впливає на типологію гербової, гласної, емблематичної печаток). Проте це питання класифікації сфрагістики ще не вирішене і потребує подальшого розгляду. На нашу думку, під час опису орнаментованих написових печаток варто конкретизувати їхній тип, наприклад: *написова печатка з елементом декору* (Лл. 16), *написова печатка з рослинним орнаментом* (Лл. 1b) тощо.

Однак якщо у полі печатки (тобто в її центральній частині, обведеної написом, колом чи іншою фігурою [30, s. 190]) є тільки зображення-декор, а весь напис розміщений у полі легенди (тобто в обідку печатки [30, s. 194]), то доцільно визначати такий сфрагістичний тип як печатка з *довільним зображенням* (Лл. 15). Адже, відповідно до сфрагістичної термінології, будь-які символи у полі

печатки, крім літер, можна вважати зображенням [30, s. 191]. Тобто наявність декору впливає на тип печатки, якщо її напис розміщений тільки у полі легенди (обідку) (Лл. 2b). Якщо ж у печатці, оздобленій декором, літери є і в обідку, і в полі печатки (Лл. 1b) [30, s. 196], то її тип – *написовий*.

Чи не найскладнішою є *класифікація печаток за правовими функціями*. Адже, щоб охарактеризувати сфрагістичну пам'ятку чи певний масив пам'яток за цією категорією, потрібно знайти документальні джерела, які б могли засвідчити, що печатку використовували з певною функціональною метою. Тобто класифікацію за правовими функціями можливо здійснювати тільки на підставі відбитків на документах. З іншого боку, за юридичними властивостями печаток можна окреслити сферу застосування толок. Крім того, аналіз правових функцій певної групи сфрагістичних пам'яток (наприклад сільських печаток) дає змогу припустити, що такі самі функції могли мати печатки тієї самої групи, відбитків яких на документах не виявлено.

Висновки. Класифікація сфрагістики охоплює низку поняттєвих категорій, а також методичних і практичних аспектів, які потрібно враховувати під час інвентаризації чи каталогізування печаток. В історичних дослідженнях та вузькоспеціальних сфрагістичних словниках використовують такі способи класифікації печаток: за способом опечатування, за формою, за епохами, за власником, за видом, за різьбою, за матеріалом, за типом зображення, за правовими функціями. Причому класифікація сфрагістичних пам'яток у кожному конкретному дослідженні може мати певні особливості, залежно від його теми та хронологічних меж. Зокрема це стосується визначення типів печаток. Так, не завжди типологію середньовічних чи ранньомодерних сфрагістичних пам'яток можна застосовувати для пізньомодерних та новітніх печаток. Наприклад, для сільської сфрагістики Галичини кінця XVIII – початку XX ст. характерні такі типи печаток: агіографічні, гербові, гласні, емблематичні (символічні), з архітектурним мотивом, з довільним зображенням, написові. Від XIX ст. найчастіше робили сажові та чорнильні печатки, рідше – сургучеві, які переважно мають більше даних. Поряд із матрицями із контррельєфом (для сургучевих печаток) тоді ж набувають поширення толоки, які мають випуклий рельєф (для «мокрого відтиску»).

a)

b)

Іл. 1. Толока печатки громадського уряду села Сопів.
Публікується вперше

a)

b)

Іл. 2. Толока печатки шляхетських володінь у селі Явче.
Публікується вперше

*Гл. 3. Толока печатки громадського уряду села Давидковичі.
Публікується вперше*

Гл. 4. Печатка шляхетських володінь у селі Білий Камінь

Гл. 5. Печатка громадського уряду в селі Стара Бірча

Гл. 6. Печатка громадського уряду в селі Кописно

Іл. 7. Печатка громадського уряду
в селі Ляхава

Іл. 8. Печатка громадського уряду
в селі Тюдів

Іл. 9. Печатка громадського уряду
в селі Біла

Іл. 10. Печатка громадського уряду
в селі Синевидне Нижнє

Гл. 11. Печатка громадського уряду в селі Ліски

Гл. 12. Печатка громадського уряду в селі Триціп

Гл. 13. Печатка громадського уряду в селі Воля Велика

Гл. 14. Печатка громадського уряду в селі Замістя

Лл. 15. Печатка громадського уряду
в селі Стрімба

Лл. 16. Печатка громадського уряду
в селі Лібухів

1. Гавриленко В. Теоретико-методологічні засади сфрагістики. *Сфрагістичний щорічник*. Київ, 2011. Вип. I. С. 133–159.
2. Голій Р. Ювілейний альбом з нагоди 30-ліття митрополичої праці Андрея Шептицького як сфрагістичне джерело (із фонду Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка). *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка* : зб. наук. праць. Львів, 2022. Вип. 14 (30). С. 327–345. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2022-14\(30\)-13](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2022-14(30)-13).
3. Гречило А. Печатки з давніх міських документів як джерело для сучасних муніципальних символів (на прикладі Яворова). *Сфрагістичний щорічник*. Київ, 2020. Вип. VII. С. 411–417.
4. Гречило А. Розвиток сучасної української сфрагістики та питання про класифікацію й описи печаток і сучасні публікації їх каталогів. *Сфрагістичний щорічник*. Київ, 2011. Вип. I. С. 252–258.
5. Однороженко О. Руська гербова печатка. До питання реконструкції руської (української) сфрагістичної та геральдичної термінології XIV–XVIII ст. *Сфрагістичний щорічник*. Київ, 2011. Вип. I. С. 16–105.
6. Печатка громадського уряду в селі Біла // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Від. рукоп. Ф. 144. Оп. III. Т. 1, кн. 1. Арк. 168.
7. Печатка громадського уряду в селі Воля Велика // Нац. ін-т ім. Оссолінських у Вроцлаві. Від. нумізматики. (далі – НІО. ВН). Акс. № 292/64. Teczka I.
8. Печатка громадського уряду в селі Замістя // НІО. ВН. Акс. № 292/64. Teczka I.

9. Печатка громадського уряду в селі Кописно // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 144. Оп. III. Т. 1, кн. 2. Арк. 73 зв.
10. Печатка громадського уряду в селі Лібухів // НІО. ВН. Szafa 10. Szuffl. 148. Кор. VI.
11. Печатка громадського уряду в селі Ліски // НІО. ВН. Szafa 10. Szuffl. 145. Кор. III.
12. Печатка громадського уряду в селі Ляхава // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 144. Оп. III. Т. 1, кн. 2. Арк. 71.
13. Печатка громадського уряду в селі Синевидне Нижнє // НІО. ВН. Акс. № 292/64. Teczka I.
14. Печатка громадського уряду в селі Стара Бірча // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 144. Оп. III. Т. 1, кн. 2. Арк. 70 зв.
15. Печатка громадського уряду в селі Стримба // НІО. ВН. Акс. № 292/64. Teczka III.
16. Печатка громадського уряду в селі Триціп // НІО. ВН. Акс. № 292/64. Teczka I.
17. Печатка громадського уряду в селі Тюдів // НІО. ВН. Акс. № 292/64. Teczka I.
18. Печатка шляхетських володінь в селі Білий Камінь // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукоп. Ф. 144. Оп. III. Т. 1, кн. 1. Арк. 181.
19. Поліщук В. Термін «печать» у легендах особових печаток русько-литовської та молдавської знаті XIV ст. у контексті вивчення формуляра правових актів. *Сфрагістичний щорічник*. Київ, 2020. Вип. VII. С. 50–164.
20. Скочиляс І. Герб та печатка села Панівці. *Знак*. 1995. Чис. 9. С. 4.
21. Скочиляс І. Печатки та символи села Устя. *Знак*. 1995. Чис. 10. С. 8.
22. Толока печатки громадського уряду села Давидковичі // НІО. ВН. Інв. № S-1648.
23. Толока печатки громадського уряду села Сопів // НІО. ВН. Інв. № S-1667.
24. Толока печатки шляхетських володінь в селі Явче // НІО. ВН. Інв. № S-1664.
25. Hlebionek M. Problemy opisu materiałów sfragistycznych w polskich archiwach. *Сфрагістичний щорічник*. Київ, 2011. Вип. I. С. 222–251.
26. Kowalik-Byllicka J. Pieczęcie z zasobu Archiwum Państwowego w Lublinie, Oddziałów w Radzynie Podlaskim – na marginesie kwierend archiwalnych. *Studia Archiwalne*. 2020. Т. 7. S. 179–221.
27. Opracowanie materiałów sfragistycznych w archiwach / red.: Paweł Gut, Marcin Hlebionek. Warszawa : Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2020. 219 s.
28. Sukiennik G. Katalog tłoków pieczętnych z XV do XX w. w zbiorach Biblioteki Ossolineum. *Ze skarbcza kultury*. 1979. S. 171–193.

29. Vocabulaire international de la sigillographie / red. S. Ricci Noè ; Comité international de sigillographie. Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1990. 389 p.
30. Vocabularium internationale sigillographicum / red. Karel Müller, Ladislav Vrtel, Marcin Hlebionek, Veronika Keresztes. Bratislava, 2016. 618 s.

References

1. Havrylenko, V. (2011). Teoretyko-metodolohichni zasady sfrahistyky [Theoretical and methodological foundations of spragistics]. *Sfrahistychnyi shchorichnyk*. Kyiv, I, pp. 133–159. [in Ukr.].
2. Holii, R. (2022). Yuvileinyi albom z nahody 30-littia mytropolychoi pratsi Andreia Sheptytskoho yak sfrahistychne dzherelo (iz fondu Instytutu doslidzhen bibliotechnykh mystetskykh resursiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka) [Jubilee album on the occasion of the 30th anniversary of the metropolitan work of Andrey Sheptytskyi as sphragistic source (from the fund of the Institute studies of library art resources of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv)]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka* : zb. nauk. prats. Lviv, 14 (30), pp. 327–345. [in Ukr.]. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2022-14\(30\)-13](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2022-14(30)-13).
3. Hrechylo, A. (2020). Pechatky z davnikh miskykh dokumentiv yak dzherelo dlia suchasnykh munitsypalnykh symvoliv (na prykladi Yavorova) [The Seals on Old Municipal Documents as a Source for Modern Municipal Symbols (The Case of Yavoriv)]. *Sfrahistychnyi shchorichnyk*. Kyiv, VII, pp. 411–417. [in Ukr.].
4. Hrechylo, A. (2011). Rozvytok suchasnoi ukraïnskoi sfrahistyky ta pytannia pro klasyfikatsiiu y opysy pechatok i suchasni publikatsii yikh katalogiv [The development of modern Ukrainian sphragistics and the point of classification and descriptions of seals and modern publications of their catalogs]. *Sfrahistychnyi shchorichnyk*. Kyiv, I, pp. 252–258. [in Ukr.].
5. Odnorozhenko, O. (2011). Ruska herbova pechatka. Do pytannia rekonstruktsii ruskoi (ukraïnskoi) sfrahistychnoi ta heraldychnoi terminolohii XIV–XVIII st. [The Ruthenian emblem seal. To the problem of the reconstruction of the Ruthenian (Ukrainian) sphragistic and heraldic terminology of the 14th–18th century]. *Sfrahistychnyi shchorichnyk*. Kyiv, I, pp. 16–105. [in Ukr.].
6. Pechatka hromadskoho uriadu v seli Bila [The seal impression of the community government in the village of Bila] // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 144, inventory III, 1, 1, fol. 168. [in Ukr.].
7. Pechatka hromadskoho uriadu v seli Volia Velyka [The seal impression of the community government in the village of Volia Velyka] // Nats. in-t im. Ossolynskykh u Vroslavi. Vid. numizmatyky (dali – NIiO. VN). Akc. № 292/64, item I. [in Ukr.].

8. Pechatka hromadskoho uriadu v seli Zamistia [The seal impression of the community government in the village of Zamistia] // NIiO. VN. Akc. № 292/64, item I. [in Ukr.].
9. Pechatka hromadskoho uriadu v seli Kopyсно [The seal impression of the community government in the village of Kopyсно] // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 144, inventory III, 1, 2, fol. 73 zv. [in Ukr.].
10. Pechatka hromadskoho uriadu v seli Libukhiv [The seal impression of the community government in the village of Libukhiv] // NIiO. VN. Szafa 10, box 148, kop. VI. [in Ukr.].
11. Pechatka hromadskoho uriadu v seli Lisky [The seal impression of the community government in the village of Lisky] // NIiO. VN. Szafa 10, box 145, kop. III. [in Ukr.].
12. Pechatka hromadskoho uriadu v seli Liakhava // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 144, inventory III, 1, 2, fol. 71. [in Ukr.].
13. Pechatka hromadskoho uriadu v seli Synevdyne Nyzhnie [The seal impression of the community government in the village of Synevdyne Nyzhnie] // NIiO. VN. Akc. № 292/64, item I. [in Ukr.].
14. Pechatka hromadskoho uriadu v seli Stara Bircha [The seal impression of the community government in the village of Stara Bircha] // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 144, inventory III, 1, 2, fol. 70 zv. [in Ukr.].
15. Pechatka hromadskoho uriadu v seli Strymba [The seal impression of the community government in the village of Strymba] // NIiO. VN. Akc. № 292/64, item III. [in Ukr.].
16. Pechatka hromadskoho uriadu v seli Trytsip [The seal impression of the community government in the village of Trytsip] // NIiO. VN. Akc. № 292/64, item I. [in Ukr.].
17. Pechatka hromadskoho uriadu v seli Tiudiv [The seal impression of the community government in the village of Tiudiv] // NIiO. VN. Akc. № 292/64, item I. [in Ukr.].
18. Pechatka shliakhetskykh volodin v seli Bilyi Kamin [The seal impression of noble estates in the village of Bilyi Kamin] // LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. rukop. F. 144, inventory III, 1, 1, fol. 181. [in Ukr.].
19. Polishchuk, V. (2020). Termin “pechat” u lehendakh osobovykh pechatok rusko-lytovskoi ta moldavskoi znati XIV st. u konteksti vyvchennia formulira pravovykh aktiv [The Term “seal” in the Legends of Personal Seals of Fourteenth-Century Rutheno-Lithuanian and Moldavian Nobility in the Context of Research of Legal Charter Formulae]. *Sfrahistychnyi shchorichnyk*. Kyiv, VII, pp. 50–164. [in Ukr.].
20. Skochylias, I. (1995). Herb ta pechatka sela Panivtsi [The coat of arms and seal of the village of Panivtsi]. *Znak*, 9, p. 4. [in Ukr.].

21. Skochylas, I. (1995). Pechatky ta symvoly sela Ustia [The seals and symbols of the village of Ustya]. *Znak*, 10, p. 8. [in Ukr.].
22. Toloka pechatky hromadskoho uriadu sela Davydkovychi [The seal matrix of the community government of the village of Davydkovichi] // NIiO. VN. Inv. № S-1648. [in Ukr.].
23. Toloka pechatky hromadskoho uriadu sela Sopiv [The seal matrix of the community government of the village of Sopiv] // NIiO. VN. Inv. № S-1667. [in Ukr.].
24. Toloka pechatky shliakhetskykh volodin v seli Yavche [The seal matrix of the community government of the village of Yavche] // NIiO. VN. Inv. № S-1664. [in Ukr.].
25. Hlebionek, M. (2011). Problemy opisu materiałow sfragistycznych w polskich archiwach. *Sfrahistychnyi shchorichnyk*. Kyiv, I, pp. 222–251. [in Pol.].
26. Kowalik-Bylicka, J. (2020). Pieczęcie z zasobu Archiwum Państwowego w Lublinie, Oddziałów w Radzynie Podlaskim – na marginesie kwerend archiwalnych. *Studia Archiwalne*, 7, pp. 179–221. [in Pol.].
27. Gut, Paweł & Hlebionek, Marcin (ed., 2020). Opracowanie materiałow sfragistycznych w archiwach. Warszawa : Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 219 p. [in Pol.].
28. Sukiennik, G. (1979). Katalog tłoków pieczętnych z XV do XX w. w zbiorach Biblioteki Ossolineum. *Ze skarbcza kultury*, pp. 171–193. [in Pol.]
29. Noè, S. Ricci (ed., 1990). Vocabulaire international de la sigillographie / Comité international de sigillographie. Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 389 p. [in Fre.].
30. Müller, Karel, Vrtel, Ladislav Hlebionek, Marcin & Keresztes Veronika (ed., 2016). Vocabularium internationale sigillographicum. Bratislava, 618 p. [in Slo., Cze., Pol., Hun.].

Roman Holii, Candidate of Historical Sciences, Researcher of the Department of Scientific Research of Special Kinds of Documents of the Institute of Research of Library's Art Resources of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

Methods of classification of sfragistic monuments (the case of Galician village seals of the late modern period)

The article deals with the theoretical and practical aspects of the classification of sfragistic monuments. The article reveals the main highly specialized concepts that are required for the scientific description of sfragistic material.

There are various classification methods for seals. In particular: by type, by carving, by material, by type of image, by legal functions, by the method of sealing, by form, by epochs, by owner. Moreover, each specialist chooses these approaches for the classification of sphragist materials that correspond to the subject and chronological boundaries of the study.

The following types of seals are characteristic of the village sphragistics of Galicia: hagiographic, heraldic, vowel, emblematic (symbolic), with an architectural motif, with an arbitrary image, inscription. Most often, there is an emblematic (symbolic) type with an image that has a certain symbolic meaning. Village sphragistics often contain images of human figures or farm scenes with a horse. However, this is no reason to classify seals like portraiture, horse, and foot. After all, most village seals did not represent specific owners of the seals, but symbolic figures. It is also not possible to consider any plot images on seals to be of the coat of arms type. After all, for example, the village communities of Galicia, with some rare exceptions, had no coat of arms. Therefore, their seals usually do not depict a coat of arms, but a village emblem.

Only those seals that contain a coat of arms, an element of a coat of arms, or a coat of arms figure can belong to the coat of arms type. Seals with figures taken from the coats of arms of states, administrative units, historical territories, lands, noble coats of arms can be included in this type.

The material for impressions of the village seals of Galicia was most often soot and ink, less often – wax. From the 19th century matrices, which have a convex relief (for “wet impression”), along with counter-relief matrices (for wax seals) are becoming more common.

Keywords: *sphragistics (sigillography), classification of seals, types of seals, village seals, seals of Galicia.*